

Łukasz Grzejszczak

 <https://orcid.org/0000-0002-3163-6568>

Politechnika Łódzka
Instytut Architektury Tekstyliów

Fabryka Wyrobów Metalowych Famak – zapomniana firma łódzka

Famak Metal Products Factory – a forgotten company from Łódź

Streszczenie. Artykuł prezentuje pionierskie wyniki badań nad dziejami Fabryki Wyrobów Metalowych Famak, największego w okresie dwudziestolecia międzywojennego producenta sztućców i galanterii stołowej w Łodzi. Dotychczas w literaturze przedmiotu nie podejmowano zagadnień związanych z działalnością łódzkich firm produkujących wyroby platerowane. W artykule omówiono powstanie wytwórni, jej historię oraz scharakteryzowano profil produkcji.

Słowa kluczowe: Fabryka Wyrobów Metalowych Famak, rzemiosło artystyczne – Łódź, galanteria stołowa, wzornictwo art déco – Łódź

Summary. The article presents the pioneering results of research on the history of Fabryka Wyrobów Metalowych Famak, the largest manufacturer of cutlery and table accessories in Łódź in the 1920s. So far, the literature on the subject has not dealt with issues related to the activities of Łódź – based companies producing clad products. The creation of the plant, its history and production profile are described.

Keywords: Factory of Metal Products Famak, artistic craftsmanship – Łódź, table accessories, art déco design – Łódź

Dzieje łódzkich firm produkujących na przełomie XIX–XX wieku wyroby platerowane nie doczekały się dotychczas osobnej monografii naukowej. Rozważania te były podejmowane przeze mnie w kontekście charakterystyki życia rodzinnego i spotkań towarzyskich łódzkiej burżuazji i zamożnego mieszczaństwa, skupionych przy wspólnym stole, oraz problematyki urzędowania wewnątrz jadalni w przywołanym okresie¹. Rozwinięciem tych zagadnień był tekst poświęcony sztuccom i galanterii stołowej okresu art déco². Niniejszy artykuł

1 GRZEJSZCZAK 2018, s. 145–155; GRZEJSZCZAK 2011, s. 12–16.

2 GRZEJSZCZAK 2019, Tekst stanowił część referatu wygłoszonego na VIII Ogólnopolskiej Sesji Naukowej Polskie Art Déco. Metal i Metaloplastyka zorganizowanej 25 listopada 2019 przez Muzeum Mazowieckie w Płocku [w druku].

1. Cukiernica art déco, plater, sygnowany, Łódź, lata 30. XX w.;
fot. Archiwum Domu Aukcyjnego Rempex – Warszawa

poświęcony Fabryce Wyrobów Metalowych Famak w Łodzi przygotowany został na podstawie zebranego materiału badawczego i stanowi część większego opracowania³. W kontekście podjętych rozważań należy wspomnieć, że od początku XX wieku na łódzkim rynku wyrobów platerowanych obecne były wytwórnie warszawskie, m.in. firma Józefa Frageta (mająca elegancki salon przy ul. Piotrkowskiej 69) czy Towarzystwo Akcyjne Fabryk Metalowych Norblin, B-cia Buch i Teodor Werner (ul. Piotrkowska 11)⁴. Wyroby tych firm utrzymane w stylu art déco oferował również w swej pracowni zegarmistrzowsko-jubilerskiej mieszczącej się przy ul. Brzezińskiej 10 znany złotnik Jan Placek⁵. W grupie rodzimych wytwórni działających przed 1918 rokiem w Łodzi galanterię stołową produkowały firmy Ludwika Heniga, Juliana Schumana i spółki oraz wytwórnia Adolfa

3 *Ibidem*.

4 *Czas* 1904, s. 69; *Ilustrowany przewodnik* 1912, s. nlb. [Reklamy].

5 *Księga Adresowa* 1937, s. 47–48.

Erecińskiego⁶. W okresie międzywojennym największym producentem sztuców i galanterii stołowej była Fabryka Wyrobów Metalowych Famak spółka z.o.o (założona ok. 1927 roku – działająca do 1950 roku). Warto w tym miejscu zaznaczyć, że mimo iż wyroby fabryki Famak są obecne w wielu domach, nielicznych zbiorach muzealnych czy na rynku antykwarycznym⁷, działalność firmy nie była dotychczas przedmiotem opracowań naukowych. Ponadto z moich badań wynikało, że zarówno wśród historyków sztuki, jak i amatorów zainteresowanych tą problematyką łódzka firma nadal błędnie uchodzi za filię warszawskiej wytwórni założonej w 1878 roku przez Adolfa Kummera, który współpracował wcześniej z magazynem jubilerskim Ludwika Inflanda⁸. Przyczyną mogła być zbieżność nazwisk właścicieli firmy, jak też wcześniejsze lata aktywności wytwórni warszawskiej. Pierwszą siedzibą łódzkiej Fabryki Wyrobów Metalowych Famak była posesja rodziny Kummerów przy ul. Pustej 7 (ob. ul. Wigury). Kierowana była początkowo przez legitymującego się czeskim obywatelstwem Edwarda Kummera seniora (ur. 1875–?) i jego syna Edwarda juniora (ur. 1903–?), a część udziałów posiadał także drugi z synów – Bernard (ur. 1906–?).

Edward Kummer senior z zawodu elektromechanik (terminował, ucząc się tej profesji w warsztacie elektromechanicznym w latach 1890–1893) i kupiec prowadził od 1909 roku przy ul. Pustej 10 (ob. ul. Wigury) Zakład Elektrotechniczny, którego specjalnością była reperacja dynamomaszyn i elektromotorów oraz budowa kolektorów⁹. Przekształcono go w 1928 roku w Zakład Elektrotechniczny Edward Kummer i Spółka, a następnie w 1938 w firmę Edward Kummer i Spółka Firmowa. W 1933 roku Edward Kummer założył także skład artykułów technicznych i wytwórnię rurek metalowych izolacyjnych, mieszczące się w posesjach przy ul. Łomżyńskiej 9/11. Używał sygnatury z monogramem E/K/Ł, wpisanej w okrąg podzielony wewnątrz trzema promieniami tworzącymi trójkąty. Fabryka Wyrobów Metalowych Famak stanowiła część rozległej i ożywionej aktywności przemysłowej rodziny Kummerów. Galanterię stołową i sztucce produkowane przez firmę sprzedawano w dwóch sklepach kierowanych przez pozostałych członków rodziny. Pierwszy z nich powstał w lipcu 1931 roku przy ul. Głównej 18 (ob. al. marszałka Józefa Piłsudskiego) jako spółka Edmunda Kummera (ur. 1898–?) i Maksa Kade (ur. 1892–?). Mieścił się w niewielkim drewnianym

6 GRZEJSZCZAK 2011, s. 13; *Łodzianin* 1900, s. 10, 37 [Reklamy]; *Rozwój* 1903, s. 12; *Informator* 1910, s. XXXIX.

7 Autor składa serdeczne podziękowania pani Monice Wiśniewskiej – Kierownikowi Działu Sztuki Dawnej z Domu Aukcyjnego Rempex w Warszawie za pomoc w pozyskaniu fotografii do artykułu.

8 WOŁOSIEWICZ 1999, s. 30–31.

9 *Informator* 1913, s. 34.

budynku – powierzchnia sklepu wraz z zapleczem liczyła jedynie 14 metrów kw. Drugi, działający w latach 1937–1939, był prowadzony przez Janinę Kummer (ur. 1906–?). Zlokalizowany przy ul. Przejazd 2 (ob. ul. J. Tuwima) i róg ul. Piotrkowskiej, zajmował lokal położony od frontu kamienicy. W swej ofercie firma miała początkowo wyroby nożownicze i naczynia kuchenne, w tym młynki do kawy, a od maja 1939 roku w wyniku zmian w profilu działalności sprzedawała jedynie platery i noże (w tym cukiernice, maselnice oraz świeczniki). W latach 30. XX wieku Famak zamieszczał na łamach prasy liczne ogłoszenia, w których reklamował się jako zakład wiodący wśród łódzkich firm wykonujących „chromowanie, niklowanie, srebrzenie, złocenie i powlekanie miedzią”¹⁰. Wyroby były sygnowane puncą wpisaną w owal z nazwą wersalikami: FAMAK lub FAMAK/ŁÓDŹ. Wśród produkowanego przez Famak asortymentu poza sztucami obiadowymi, deserowymi oraz środka stołu wymienić można maselnice, cukiernice, świeczniki (oferowane, jak wspomniano, m.in. w sklepie Janiny Kummer), żardiniery, patery, kosze do chleba, serwisy do wódek, octu i oliwy, podstawy do owoców i bakalii, a także naczynia restauracyjne i kawiarniane. W grupie tych ostatnich warto wspomnieć o naczyniach stanowiących wyposażenie tureckich sklepów cukierniczych i lodziarni prowadzonych od 1930 roku przez Zefira Angelewicza (1867–1954) przy ul. Narutowicza 8 i Piotrkowskiej 61 oraz Konstantynopolskiej Wytwórni Chałwy i Wschodnich Słodocy, którą prowadził jego syn Haralambi Angelewicz (1900–1963). Oprócz tego w 2. połowie lat 30. XX wieku wśród asortymentu wymienia się także nagrody sportowe (zarówno puchary, jak i figury), ekrytuary na biurko, przyciski do papieru, popielniczki, lampy elektryczne. W 1935 nastąpiła zmiana w zarządzaniu firmą, gdyż właścicielami byli Edward junior i Edmund Kummer. Rozpoczęto też modernizację siedziby. Produkcję szacowano wówczas na 100 kg wyrobów tygodniowo, przy zatrudnieniu 10 pracowników. Wiosną 1938 roku zapewne nastąpiły w zarządzie kolejne zmiany personalne, gdyż właścicielem został Stefan Jankiewicz (ur. 1895–?), który przeniósł działalność na ul. Żwirki 5. W tym czasie musiała też wyraźnie spaść jakość wyrobów, lub nawet zrezygnowano z części asortymentu, mimo iż szacowana produkcja miała wynosić około 150 kg tygodniowo, przy zatrudnieniu od 5 do 10 pracowników. Na początku 1939 roku władze miasta zwróciły się z zapytaniem skierowanym do Izby Rzemieślniczej w Łodzi, czy fabryka prowadzona jest „sposobem fabrycznym, czy rzemieślniczym”, i po otrzymaniu odpowiedzi wezwały Jankiewicza do uzupełnienia braków formalnych w pozwoleniu na prowadzenie tego rodzaju działalności. Niedopełnienie tego obowiązku spowodowało czasowe zamknięcie firmy we wrześniu tegoż roku. Fabryka Wyrobów Metalowych Famak sp. z o.o.

10 Echo 1937, s. 5.

przetrwiała pod adresem ul. Żwirki 5 do lat powojennych, jednak Zarządzeniem Ministra Przemysłu Ciężkiego z dnia 30 marca 1950 roku ustanowiono nad fabryką przymusowy zarząd państwowy i doprowadzono do jej likwidacji¹¹. Podsumowując podjęte w artykule rozważania, należy zauważyć, że w toku prowadzonych badań nad Fabryką Wyrobów Metalowych Famak najlepiej rozpoznana została produkcja sztućców i galanterii stołowej, natomiast dalsze badania nad działalnością firmy oraz jej wzornictwem pozostają ważnym postulatem badawczym.

Bibliografia

- Czas 1904 – „Czas” *Kalendarz na rok 1905*, Łódź 1904, s. 69z.
- Echo 1937a – „Echo” 1937, nr 111, s. 5.
- Echo 1937b – „Echo” 1937, nr 290, s. 5.
- GRZEJSZCZAK 2011 – Łukasz Grzejszczak, *Uroda codzienności. Sztuka użytkowa XIX–XX wieku*, Łódź 2011.
- GRZEJSZCZAK 2018 – Łukasz Grzejszczak, *Przy wspólnym stole. Jadalnie łódzkiej burżuazji XIX–XX wieku*, [w:] *Polska i świat przez kuchnię. Studia o dziedzictwie kulinarnym*, red. Anna Kamler, Dorota Pietrzykiewicz, Katarzyna Seroka, Warszawa 2018, s. 145–155.
- GRZEJSZCZAK 2019 – Łukasz Grzejszczak, *Na łódzkich stołach. Sztuście i galanteria stołowa okresu art déco*. Tekst wygłoszony jako referat na VIII Ogólnopolskiej Sesji Naukowej Polskie Art Déco. Metal i Metaloplastyka zorganizowanej 25.11.2019 przez Muzeum Mazowieckie w Płocku [tekst w druku].
- Ilustrowany przewodnik 1912 – Ilustrowany przewodnik po Łodzi i okolicach*, Łódź 1912, s. nlb. [Reklamy].
- Informator 1910 – Informator Handlowo-Przemysłowy Miasta Łodzi na rok 1910*, Łódź 1909, s. XXXIX.
- Informator 1913 – Informator Handlowo-Przemysłowy Miasta Łodzi 1913*, Łódź 1913.
- Księga Adresowa 1937 – Księga Adresowa Miasta Łodzi i Województwa Łódzkiego. Rocznik 1937–1939*, Łódź 1937, s. 47–48.
- Łodzianin 1900 – „Łodzianin” Kalendarz Informacyjno-Adresowy na rok 1900*, Łódź 1900, s. 10, 37 [Reklama].
- Monitor Polski 1950 – „Monitor Polski” 1950, nr 35, poz. 462.
- Rozwój 1903 – „Rozwój” 1903, nr 267, s. 12.
- WOŁOSIEWICZ 1999 – Maja Wołosiewicz, *Dzieje platernictwa warszawskiego. Platernictwo warszawskie w okresie międzywojennym*, „Art & Business” 1999, nr 12, s. 30–31.

¹¹ Monitor Polski 1950, poz. 462.